

**IBON SARASOLAREN
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

Donostia, 1989-I-27

**IBON SARASOLA EUSKALTZAIN BERRIARI,
BERE OMENALDIAN**

Donostia, 1989-1-27

*Xabier Albistur Marin
Donostiako Alkatea*

Jaun andreok:

Ohore handia da niretzat

Euskaltzaindiari etxe honetan harrera egitea.

Harrera, donostiar eta euskaltzale guztion izenean.

Euskara, etxean landu eta kanpoan zabaltzea

Helburu nagusitzat daukan udal hau

Egokiera honetaz baliatzen da

Euskaltzaindiaren erabakiekiko atxikimendua aitortzeko

Era berean, pozgarri zaigu euskaltzain berriari

Bere herriaren izenean ongi etorrikeri beroena eskaintzea:

Ongi etorri itzaropentsua, baita ere,

Euskaltzainburu hautatu berria den

Haritxelar jaunari.

Jarrai dezala, guztion onerako

Aurrekoen ildotik.

Eta bukatzeko, esan beharrik ez dago,

Euskaltzain gazte berri honen sarrerak

Bi esanahi dituela gutxienez:

Aldebatetik aurrekoek egin duten lan bikainaren emaitza,

Eta bestetik euskararen onartzearen seinalea, belaunaldi gazteengan.

Ekin bada, zuen lanari orain arte bezain kementsu.

Langintza horretan, bidaide izango gara.

IBON SARASOLA EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Donostia, 1989-1-27

Jean Haritschelhar

Euskaltzainburuaren sarrera hitzak

Xabier Albistur Alkate jaun agurgarria.
Imanol Murua Gipuzkoako Diputatu Nagusia.
Mari Karmen Garmendia Hizkuntz politikarako idazkari anderea.
Jaun Andreak.

Nere eskerrik beroenak nahi dizkitzut eskaini egin diguzun ongi etorri goxoarengatik. Hemen gaude beraz Donostiako udaletxe honetan, Euskaltzaindiarentzat bozkariozko eguna delarik.

Gehienetan udaletxeek eskaintzen diote Euskaltzaindiari beren areto nagusia euskaltzain berri batek egiten duelarik sarrera mintzaldia. Hala egin da berrikitan Leitzan Patxi Zabaleta-rentzat, Oiartzunen Juan Mari Lekuona-rentzat. Hala egingo da Baionako udaletxean Txomin Peillenen-tzat. Zuk ere alkate jauna, segitu nahi ukan duzu aspaldiko ohidura. Halere erran behar dizut ni sartuz gero Euskaltzaindian —eta badu orain 26 urte baino gehiago— ez garela sekulan bildu udaletxe honetan. Arrazoin bat gehiago egun ospetsu hau egon dadin gure oroitzapenetan.

Egun pozgarria ere, euskaltzain berri bat sartzen delakotz Euskaltzaindian. Poza bai, holako tristura batez nahasia, euskaltzain zendu baten itxura gogoratuz. Denek dakiten bezala ez zen nor nahi Koldo Mitxelena euskaltzain zena. Mundu guzian ezagutua izan balinbada euskaldun erakasle eta ikertzaile bat, Koldo Mitxelena izan da. Ez ditut hemen aipatuko haren lan baliosak; erranen dut bakarrik euskararen eta euskal kulturaren arlo gehienetan, ez balinbada guzietan, sartu dela, gaiak beti sakonki aztertuz, iritzi argi eta zorrotzak emanez.

Jakitura haundiko gizonak ukan ditu Euskaltzaindiak hala nola Azkue eta Altube gerla aurrean. Geroztik norbaitek eman balinbadio Euskaltzaindiari orain daukan fama eta itzala Koldo Mitxelena-k eman dio eta azpimarratu nahi nuke bereziki hiztegitintzan hartu duen partea *Orotariko Euskal Hiztegia*, ongi asmatu-rik eta bideraturik utzi duela.

Eta hain zuzen, gaur gutartean sartzen den euskaltzain berria Koldo Mitxelenaren ikasle, dizipulu eta laguntzaile izana da. Hartzen du mai-

suaren aulkia eta denbora berean *Orotariko Euskal Hiztegiaren* zuzendari-tza. Horretarako ongi prestatua, maisuak ideki duen ildotik ibiliko da.

Nehork ez dezake uka *Orotariko Euskal Hiztegiaren* beharra. Lan haundia dudarik gabe, nekea, luzea, talde batek eremaiten duena, oraiko tresneria baliatuz. Badoa aurrera; lehen liburukia agertu da duela urtea, bigarrena irarkolan dago, hirugarrena egina da, laugarrenean ari dira. Ordenagailuari esker, euskal literaturak daukan hitz altxorra bildurik dago hiztegi horretan. Garai batean pentsatu zuen Euskaltzaindiak Azkue-ren hiztegia behar zela osatu eta gaurkotu. Baina, talde lanari esker eta ordenagailuaren bitartez, zabalago eta haundiago den zerbait sortzera doa.

Euskarak bere eremu guzietan eta menderen mendetan baliatu dituen hitzak bildu nahi ukan ditu. Hau zen Koldo Mitxelena-ren ametsa, berak ziolarik: “Gogoz eta ustez, ahalik eta osoena nahi zen egin, bai aldiz eta bai aldez. Ez genuen deus hartu gabe utzi nahi, ez zaharrik eta ez berririk. Ezta ere ez hangorik eta ez hemengorik”.

Erakustera emaiten zuen ere *Orotariko Euskal Hiztegiaren* helburua: “Zer esan eta neurri zabal batean zer esaten den, azaldu nahi litzateke, bada, hemen eta ez zer esan behar litzatekeen. Irakurleari eman nahi zaizkio aukera egiteko behar lituzkeen lanabesak, hautaketan hasi behar badu”.

Azkenean, *Orotariko Euskal Hiztegiak* eramanen gaitu, daukan altxor-riari esker, batasunerako bidean, beharrezkoa baita batasuna, inguratzeko gaituzten bi erdaren aurrean. Urrats bat gehiago izanen da, bideratuko dituelarik gure egungo eta biharko idazleak.

Lan ederra, lan premiatsua, Euskaltzaindiaren helburu nagusietarik bat betetzen duena: “Hiztegia biltzea”. Eta, denbora berean, hiztegiariei eta gramatikalariei esker, betetzen du bertze helburu bat: “Bai hiztegian eta bai gramatika eta grafian ere literatur hizkera batura heltzeko lan egitea”.

Obra horren bururatzeko, gogo onez eta bihotzez, Ibon Sarasolaren gidaritzapean ari diren lan taldekoei, Iñaki Segurola, Eduardo Valencia, Elixabete Kruzeta, M.ª Jose Kerejeta, Blanca Urgell, Gabriel Fraile eta Arantza Egiari nahi dizkiet nere eskerrik bizienak eman, hala nola esker-tzen ditudan emaiten diguten diru laguntzarengatik Eusko Jaurlaritzan, Nafarroako Gobernua eta Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako hiru foru aldundiak.

Ibon Sarasola-ri egingen diogu orain ongi etorririk anaikorrena, Koldo Mitxelena-ren oroitzapena daukagularik gogoan. Pozik hartzen dugu gutar-tean. Ukan beza kar, kemen eta iraupen, Koldo Mitxelena-ekin hasi duen lanaren bururatzeko.

EUSKAL HITZEZ

Donostia, 1989-I-27

Ibon Sarasola

Martin Ugaldere *Hablando con los vascos* liburuan bada pasarte bat beti hunkitu nauena. Koldori bere amak, gerra, heriotze-zigor eta espetxealdiaren ondoren, azken aldiz ikusi zuenetik sei urte pasa zirenean, egin zion harrera: *etorri altzea?* Bizpahiru hitz soil horiez adierazi zituen amak urte luze eta larri haietako bere bihotzeko gorabeherak. Eta pasarte berean suma daitekeenez, ez zuen semeak arazorik izan hitz -soiltasun horren azpian ezkututzen zen guztiaz jabetzeko.

Ildo beretik, badakit Koldoren oroitzapenari iruzur egingo niokela bere pertsona eta obrari buruz aipamen luzeetan abiatuko banintz. Bego beraz gogoeta bakar bat nere biziko maisu eta Euskaltzaindian aurreko izan nuenari buruz. Koldo Mitxelena zela izan, inor izan bada, euskaltzaina; bera izan zela, inor izan bada, bere izate eta egiteetan, euskaltzainaren eredu konplutua.

* * *

Sarrera-hitzaldi honetan euskara euskaldunen komunikazio-tresna eraginkor, egoki eta eroso bihurtzeko euskaldungoa egiten ari den berebiziko ahaleginak sortzen dizkigun arazoez mintzatu nahi natzaizue, eta horien artean, bereziki hiztegiari dagozkion arazoez. Hots, euskal hitzez mintzatu nahi natzaizue.

Ez da hau gure hizkuntzak une honetan duen arazorik larriena. Denok bat gatoz euskararen arazorik larriena bere biritza bera dela, hizkuntza bizi bezala duen etorkizuna.

Honi buruz, bide batezko iruzkin bat zilegi bazait, gure hizkuntzaren aldeko eginahalean lehentasunak atzekoz aurrera jarriak ditugula iruditzen zait. Gure arazo nagusia hau da: euskaldun askok ez dutela askotan beren artean euskaraz egiten. Hau da arazo lehena, oinarritzkoa. Hala ere euskararen aldeko mugimenduak euskarak pairatzen duen mendetasunezko egoera salatzeari ematen dio lehentasuna. Salaketa horiek bidez-

koak dira; baina lortu nahi den euskaldunak euskaldun praktikante bihurtzea baldin bada, lortu nahi dena euskaldunak euskaltzale bihurtzea baldin bada, ez da hori biderik zuzenena. Katalunian, non katalanak katalanez mintzatzen baitira beren artean, jokaera hori eraginkorra da, baina ez hemen. Salatze horiekin lortzen duguna euskaldunen kontzientzia politikoa indartzea da, ez kontzientzia linguistikoa biztea. Eta urtetako eskarmentuak erakusten digunez abertzale-kontzientziak, besterik gabe, ezer gutxi bizkortzen du gure artean hizkuntz kontzientzia. Gainera gure hizkuntzaren egoera larriaren errua besteei, kanpokoei boteaz, aitzakia bat ematen diogu euskaldungoari bere burua zuri dezan eta bertan goxo egin dezan. Auzi honetan errua batez ere euskaldunena dela, euskara bazterreratua, marjinatua dagoela, baina batez ere euskaldunek marjinatua dagoela ikuseraztea da kinka larri honetatik ateratzeko biderik zuzenena. Euskaldunak beren arte euskaraz mintza daitezen lortzea, hori izango litzateke euskaldungoaren benetako iraultza, eta orduan izango lirateke benetan eraginkorrak salaketa guztiak. Lehentasunak bere onetara ekartzea euskaltzaleei dagokigu, eta eraberritu behar dugun Jagon Sailak baluke hor zer esanik eta zer eginik.

Baina hizkuntza bizi bezala duen etorkizuna alde batera utzirik, aipatu berri dudan euskararen eguneratze eta gaitze hori da euskaldungoak esku artean duen arazorik larriena, eta Euskaltzaindiak, euskaldungoaren gidari eta bide-erakusle bezala, duen eginbiderik premiazkoena. Sortze-egunetatik bertatik erakutsi du kezka hori gure erakundeak (1). Baina une honetan, batasun-prozesuaren ildoan ortografia eta morfologia —hots, deklinabidea eta aditza— oro har aski finkatuak ditugunean, eta gramatika-arloan lan erabakigarria —edo erabakiorra— egiten ari garenean, beharrezkoa du Euskaltzaindiak euskal hiztegiari buruz ditugun ikuspuntu, jokaera eta jarrera kontrajarriak buruz gogoeta sakon bat egitea. Izan ere hiztegiaren aldetik nahaste eta sakabanatze izugarria nabari daiteke nonnahi. Aski dugu gure hirietako udaletxe edo bankuetatik itzuli bat egitea, ikusteko, adibidez, batean *bigarren solairuan* jartzen duen tokian besteetan *bigarren oinean*, edo *estaian*, edo *bizitzan*, edo *mailan*, edo *zoruan* ematen dutela, eta *bigarren pisuan* ipintzen duenik ere ez dela falta. Hau kaltegarria da hizkuntzarentzat, gure indar urrien sakabanatzea eta gure adierazpen-ahalmenen ahulezia dakarrelako.

Badut halako susmoa hiztegiari buruz ditugun eztabaida ugarien azpian ez dugula topikoz beteriko uste-multzo nahastu bat besterik.

(1) Hor ditugu, besteak beste, Altuberren edo Villasanteren sarrera-hitzaldiak, eta hiztegi-arazoari buruz Altuberren "Erdertatiko-itzak, itz-barriak eta aintxiña-itzak" (**Euskera** 1920, 44-54) eta Azkueren "Erdertatiko itzak, itz sorberriak eta beinolako itzak" (ib. 54-62) hasi eta gaur eguneko arte, Mitxelenaen "Euskal-itzak zein diren" gogoangarri hura ahaztu gabe.

Premiazkoa dugu arlo horretan irizpideak finkatzea eta egituratzea; hots, gogoeta-lan teoriko sakon bati ekitea. Kondaira konkretu bat duen, eta gizarte eta kultur egoera konkretu batean aurkitzen den hizkuntza hau, nora eraman nahi dugu. Eta bereziki zer itxura eman behar diogu euskal hiztegiari, batez ere euskal hiztegi orokorrari edo orotarikoari. Hau da, noiz eta noraino hartu behar dugu literatur tradizioa gidarizat, noiz eta zergatik onartu behar dira forma zaharkituak forma biziagoen kaltetan; zer egin behar dugu arkaismoekin; nola jokatu behar dugu hainbaten iritiz gaizki eraturik dauden neologismoekin; “euskara bizia” aipatzen denean, zertaz ari gara zehazki; eta “hitz hau herriak erabiltzen du” edo “hitz hori herriak ez du ulertzen” direlakoak noraino eta noiz izan behar ditugu kontutan; hitz arruntak eta hitz jasoak edo ikasiak —zenbaitek “kulto” hitz itxuragabeaz izendatzen dituzten horiek— berdin tratatu behar al ditugu; eta ororen gainetik, azken urteotan, irakaskuntzan, zientzia, teknika eta administrazio munduan euskara sartzeko, presaka eta itsu-mustuan prestatu ditugun hiztegi eta testuetan ohartuki eta askotan oharkabez etxeratu zaigun erdal uholdeari noraino eman behar diogu amore; noraino eta zergatik.

Horra, ene ustez, aztertu eta eztabaidatu beharko genituzkeen arazo nagusiak. Hurrengo lerroetan, horiei buruzko nere iritziak ahalik eta argien eta zehatzen adierazten saiatuko naiz. Iritziok eztabaida emankor baten akuilari gertatzen badira, mintzaldi honen helburua erabat bete gertatuko da.

LITERATUR TRADIZIOAZ

Abiapuntu bezala batasunarekiko txostenean dagoen lehen oinarria hartuko dut; hau da, batu eta gaitu nahi duguna euskara idatzia dela. Euskara idatziaren eta ahozkoaren arteko gorabeherak larriak dira, baina horretaz, zeharka bederen, beherago mintzatuko naiz (2).

Euskara idatziaren batasun eta gaitze bidean, gure literatur tradizioa hartu behar dugu erreferentzi puntu nagusitzat. Hiztegiari dagokionez, tradizio horretan ondu den hitz-ondarea izan behar dugu gidari halabeharrezkoa. Horretarako alde zuzenetik literatur tradizio hori, zaharra eta berria, ezagutu egin behar dugu. Nere ustez orain, lehen ez bezala, badugu tresna bat ohizko hitz-ondare hori gutxieneko oreka eta zehaztasunez eta bere osotasunean ezagutzeko. Tresna hori Koldo Mitxelena

(2) Dena dela honetaz ene iritzia *Hauta-lanerako Euskal Hiztegia*-ren hitzaurrean, 25-26 orr.-etan ematen dut. Bestalde, delako hiztegi hori hemen adierazten saiatuko naizen irizpideen aplikazio praktikoa da.

hilburuko bezala utzi zigun *Orotatiko Euskal Hiztegia* da. Hiztegi horretan eskaintzen zaigun altxorraz jabetzea eta hura kontuan hartzea da eman behar dugun lehen pausoa.

Dena dela badakigu tradizio hori askotarikoa dela, eta euskalkika ez ezik garaika eta are mailaka bereizten dela. Tradizio horretatik zen hartu behar dugun gerorako utziz, hartu behar duguna nola, zein eratan, zein itxuratan hartu behar dugun aipatu nahi nuke lehenik. Honi buruz nere irizpidea hau da: batasunak *egungo euskara* batzea du helburutzat, ez azken 500 urteetako euskara batzea. Ez dezagun ahaztu egungo euskara idatzia baturik balego ez genukeela batasun-azui larririk. Hortaz, hitz bat gaur egun idazle guztiek berdin erabiltzen badute, hitz horri buruz batasuna egina dago eta forma hori onartu beharko genuke, iragana gorabehera. Ildo beretik, gaur egungo idazle gehien gehienek forma jakin bat erabiltzen badute hori hartu behar genuke, baldin eta gehiengo hori alde guztietako gehiengoak, bereziki Ipar eta Hegoaldekoen gehiengoak osatzen badu.

Gogoan dut batasunaren txostenean, euskalkiak elkarrengandik bereziz doazela eta, iraganari begiratzeko gomendioa eman zela (3). Baina gomendio hori estrategia huteszkoa zen eta ez da lege orokortzat hartu behar. Are gehiago, ez du zilegiztatzen batasunaren aitzakiarekin antzinako euskara jatorren bat birreraiki nahi izatea. Batasuna dela eta, sustrai bila ibiltzeak ez du, oro har, zentzurik. Izan ere, hizkuntza-mota zaharrak ez dira inon berriak baino hobeak, igoaleko onak dira denak. Euskararen kasuan, begien bistakoa da erdararen eragina dela eta, gure hizkuntzaren ahultze nabaria gertatu dela zenbait alorretan. Baina ez dut uste, inola ere, hiztegiaren alorrean hori gertatzen denik.

Hitz bat forma desberdinetan banatua agertzen bada, orduan bat hautatu beharrean aurkitzen gara. Oro har gaur egungo formen artean

(3) Horrekin batean eta hori dela eta gure artean askotan aipatu izen den italiarren kasuaz zerbait argitu beharra dago. Egia da egungo italiarren *oinarria* toskanoa dela, baina ez da egia duela ehunen bat urte Italia politikoki batu zenean italiara batu bezala toskanoa *hautatu* zenik. Hautaketa erdi aroan bertan egin zen: harrez gero italiara toskanoa zen. Duela ehun urte egin zena italiara hori Italia guztira hedatzea izan zen. Bestalde italiara Italia guztiko hizkuntza bihurtu zen heinean Erromaren pisua nabaritzen hasi zen. Eta gauza jakina da aspaldi honetan Erromako hizkera dela italiarren burua, eta Florentzia dela Erromaren eragina pairatzen duena, eta ez alderantziz. Ik., adibidez, Tulio de Mauroren *Storia linguistica dell'Italia unita* (Roma 1979). Beste horrenbeste esan daiteke katalanaren kasuan, non batasuna Barcelonako mende hasierako hizkera biziaren gain eratu baitzuen Fabrak, M. Segarra-ren *Historia de la ortografia catalana*-n ikus daitekeenez, besteak beste. Kontrako muturrean friuliera dugu, non P. P. Pasolini-k Erdi Aroko eredu-tan erabat onarriturik eta egungo friuliera bizia ezertarako kontuan izan gabe literatur friuliera zoragarri bat eratu baitzuen. Hain zoragarria non inork ere (ezta Pasolinik berak ere) ez baitzuen erabili.

egingo nuke nik hautaketa, bi muturretakoei —muturrok aski hedatuak direnean— lehenetsuna emanaz, baina bestela erdialdeko formen alde makurtuaz, batez ere erdialdeko formok bizkaierazko tradizioekin bat datozenean, edo oso berriak ez direnean. Forma-aniztasun horren aurrean, gaur egun inork edo ia inork erabiltzen ez duen forma zaharkitu bat proposatzea arriskutsua iruditzen zait, arazoa konpondu beharrean oke-rragotu egin dezakegulako, lehia forma bat gehiago sartzen baita. Bata-suna ezartzeko ditugun baliabideak mugatuak dira, eta hortaz batasuna-ren prozesuan kostu-kontuak ere kontuan izan behar ditugu. Eta erraza-goia eta merkeagoa gertatuko zaigu gutxien direnak gehienek formara ohitzea, denok forma ezezagun batera ohitzea baino. Aldamenekoarena baino, inorena ez den forma erabili nahiago duena ez dago batasunaren izpirituan. Honek guztiak ez du esan nahi forma zaharkituak besterik gabe baztertu behar ditugunik. Une honetan gure hizkuntza batzeaz gainera eta batera, hura areago trebatzeko eta maila jaso eta landuetara hedatzeko premia dugu. Egiteko horretan forma zaharkituok hainbat hutsune betetzeko bidea eman dezakete. Guzti honei buruzko adibide

bat ipintzeko, *hertsi/hetsi/itxi*-ren arazoan, hizkuntzaren maila arrunterako *itxi* eta *hetsi* hartuko nituzke, *itxi*-ri lehentasuna emanez, baina *hetsi*-k, sinonimo gisa eta batez ere Iparraldeari begira egiten diren testuetan tokia duelarik. Gaur egun inon-edo bizirik ez dagoen *hertsi* aldiz, zeregin jasoagoetarako utziko nuke. Beraz nik ez nuke *ate bat hertsiko*, *itxiko* baizik, baina *Jainkoari eman behar zaion kontu hertsiaz* mintzatuko nintzateke.

EUSKARA BIZIAZ

“Euskara bizia” delakoa da, agian, gure eguneroko eztabaitetan erabiltzen ditugun adigaien artean nahasiena eta nahasgarriena. Askok euskara batuaren aurkako arma bezala erabiltzen dute, eta gehienek erdal eraginaren aurrean errazkeriari amore emateko aitzakiatzat.

Neretzat euskara bizia zera da, hizkuntzaren *berezko* bilakaeraren ondorioz gaur egun *Ipar eta Hegoaldeko* euskaldunik gehienak, erabiltzen ditugun hitz eta joskeren multzoa. Eta ni bederen euskara bizi horren aldeko naiz. Are gehiago, Iparrean edo Hegoaldean soilik erabiltzen diren erderatikako formak eta joskerak, herri-literaturan ongi finkatuak badin badaude, hots, atzo goizeko berrikeriak ez badira, ontzat emango nituzke euskara idatzian, maila herrikoi edo apalenean bederen. Ezin onartuzkoak iruditzen zaizkit, ordea, gaztelaniaren eta frantsesaren azken bolada honetako eraginez etxeratu zaizkigun berrikeriak. Eta arrazoa argi dago: berrikeria horiek hesirik, mugarik gogorrena eraikitzen ari direlako euskaldunon artean, Hego eta Iparraldeko euskaldunen artean.

Puntu honetara helduz gero, “euskara bizia”, “herriak erabiltzen duen euskara” eta horrelakoetan inplizito edo esplizitoki onarriturik, azken urteotan plazaratzen ari zaigun joera arriskutsua salatu behar dut: zabarkeriaganako joera. Egungo euskaldungoaren zenbait alderdientzat, badirudi, euskaraz —ortografia eta morfologia batua errespetatuz gero— gainerakoan edozein moduz idatz daitekeela, edozein hitz, eta edozein eratan eta edozein modutan erabil daitekeela. Ildo honetatik, eta hau da arazoaren alderdirik larriena, badirudi gaztelaniazko —joera hau ia Hegoaldean soilik ematen baita— ia edozein hitz erabil daitekeela euskaraz. Eta are okerrago dena, badirudi kontu honek ez duela inolako axolarik, huskeria bat dela, eta zabarkeria galgarri hau salatzeak ez duela zentzurik. Izan ere kontua euskaraz idaztea omen da, gainerako guztia libre da, berdin da. Eta harrigarriena hau da: “Euskadi berejabe eta batu bat” aldarrikatzen dutenen artekoak direla, hain zuzen, Iparraldeko gure anaiak kontuan hartu gabe espainolarekiko mendetasun ikaragarri horrenganako zaletasun gehien agertzen dutenak, chicanoenaren pareko hizkuntza kolonial hori, hizkuntza *bananero* hori praktikan lotsagabekien erabiltzen

dutenak, kontutan hartu gabe, antza denez, politikoki hain lehiatsu salazten duten diglosiaren ondorio zuzena dela beren euskara diglosikoa (4).

Zabarkeria honen oinarrian herriaren ikuspegi nahasgarri bat dugu. Adibidez *derrota*, *jeringilla* edo *fracaso* herriak erabiltzen dituela esaten dugunean, zein herriz ari gara? Hasteko, Iparraldeko euskaldunak sartzen ez diren herri batez, noski. Bestalde, hegoaldekoak konturatzen gara horrelakoak erabiltzen ditugunean erdal hitzak erabiltzen ari garela, eta pairatzen dugun hizkuntz-mendetasunezko egoerak hartaraturik erabiltzen ditugula. Eta harrigarria da herriak arrotz-tzat hartzen dituen hitzak, herriaren izenean euskal hitz-tzat ezartzeko zenbaitek agertzen duen nahia.

Arazoa benetan larria da dagoeneko, eta nere ustez adierazpenen bat egin beharko genuke Euskaltzaindikook honi buruz. Eta kontu honetan Euskaltzaindia Euskal Herri osoari begira baizik ezin da jokatu. Zilegi du Euskaltzaindia euskalki batean edo alderdi batean ongi sustraiturik dagoen hitz bat, batez ere hoberik ez denean, erabat gomendatzea; baina bere izateko arrazoiari uko egingo lioke hemengo edo hango soilik diren erdal hitz heldu berriei atea zabalduko balie.

“GAIZKI ERATURIKO” HITZEZ

Egia esan, ez dut ulertzen nola izan duen gure artean hainbesteko eraginkortasuna eta arrakasta hitz bat baztertu nahi izateko, “gaizki” eraturik dagoelako irizpide honek. Eta etsita nago hizkuntzaz kanpoko arrazoiak izan direla, eta direla, arrakasta honen sustrai nagusia. Auzi honetan hainbat gauza argitu behar dira.

Lehenik, gure artean hitz bat gaizki eratutzat jotzeko erabiltzen diren irizpideak beste hizkuntzetako hitzei ezarriko bagenizkie, ezin konta ahalakoa izango litzateke horietan ere gaizki eraturik aterako litzazkigukena. Adibidez *autobús* edo *electrón* hitzak, *abestu* edo *sendi* bezain gaizki eratuak daude. Eta *laspel* itxuragabeki eraturik dagoelako baztertzat dutenek gogoan eduki beharko lukete *gas* delakoa Van Helmont-ek latinezko *chaos*-etik gogoak eman zion bezala eratorriz sortua izan zela, eta beraz,

(4) Katalunian ere bada halako eztabaida bat gai honi buruz. Baina gurearekiko aldeak nabariak dira. Lehenik, espero zitekeen bezala nazionalista ez direnak dira *català* *light* delakoari, katalan erdaldunduagoari, nolabait esan, amore ematearen aldekoak. Bigarrenik, gure artean txukunen direnek baino txukunago idazten dute *light*-zaleek, eta guk begitandu ere ezin dugun begirunea agertzen dute literatur tradizioaren aldera. Bestalde, eztabaidaren maila benetan garaia da, zertan ari diren dakitenei dagokiena. Ik. adibidez X. Pericay eta F. Toutain-en *Verinosa llengua* (Barcelona, 1987) edo *Diari de Barcelona*-ren *Llibre d'estil* delakoa (Barcelona, 1987).

irizpide horren arabera, bestea bezain baztergarria dela. Orobat, ez litzateke zaila frogatzen *araudi* hitza *arautegi* bezain ongi edo gaizki eraturia dagoela (5); gainera *araudi*-k abantaila bat du gutxienez *arautegi*-ren aldean: sustraituagoa dagoela gure literaturan.

Bigarrenik, badirudi irizpide hori gogoak ematen digunean edo kome-ni zaigunean soilik erabiltzen dugula. Adibidez, eta milaren artean hiru soilik aipatzeko, *irriti*, *argazki* eta *idatzi*, baztergarriztat jotzen direnak bezain oker edo okerrago sortuak daude, eta hala ere ez dute besteei egotzen zaien *san benitoa* jaso. Are gehiago, "hitza gaizki eratuena" irizpide honen aldekoek berek sortzen eta bultzatzen ari dira *monastegi* edo *ministrari* bezalakoak, berentzat erabat arbuigarri izan beharko luketenak.

Eta hirugarrenik, "gaizki eraturako hitz" adigaiak berak ez du zentzurik inongo hizkuntzatan, besteak beste "analogia" deritzan gertakari bat badelako, nonnahi eta noiznahi etengabe ari dena. Azken batean, sabindarren neologismo gehienak analogi bidekoak dira. "Obispo"-ren ordeztatu zen hitzak *gogazain* behar zukeen ohizko elkarketa-erregelak aplikatu izan balira, baina ezin daiteke uka *gotzain* analogi bidez eraturia dagoenik. Beste adibide bat jartzeko *argitalpen* analogikotzat hartu behar da, *ugaritu*-ren ondoan *ugaldu* dugunez gero. Eta nor ausartuko da analogiaren bidea gaitzestera? Zer dira, bada, lehen aipatu ditudan *monastegi* eta *ministrari* analogikoak baizik? (6) Honek ez du esan nahi, noski, gure artean asmatu eta proposatu diren hitz guztiak onartu behar ditugunik. Ezinezkoa litzateke gainera (7). Esan nahi dudana hau da, eratzemoduaren irizpidea ez dela irizpide eraginkorra, eta horrelako hitzetan, besteetan bezala, erabileraren irizpidea erabili behar dela. Hortaz *gazteria gaztedi* baino egokiagoa iruditzen bazait, ez da *gaztedi* gaizki eraturia dagoelako, baizik eta *gazteria*-k tradizio luze eta zabalagoa duelako, besterik gabe. Baina ildo beretik, ez genuke ahaztu behar *aldundi*-k *diputazio*-k baino tradizio zabalagoa duela euskara idatzian (8); eta zer esanik ez, *ministro*-k *ministrari*-k baino.

(5) Ik. *-di* atzikiari buruz I. Sarasola "Larramendiren eraginaz eta" *ASJU* 1986, 206 Sgn oharra. Atzizkien ezartze-eremua nola doan aldatuz hizkuntza baten historian zehar J. Dubois eta Cl. Dubois-en *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire* (Paris, 1971) liburuan ikus daiteke, 133-198 orr.-etan.

(6) Bestela, zer da *tegi* erasten zaion *monas* hori, edo non da *ministrari* zilegiztatuko luken *ministratu*?

(7) Badirudi ahaztu egin zaigula munduko literatur historiako autore gailen gehienak —bereziki hizkuntzaren eraberritzeren batek hartu dituenak— hitz-asmatzaile porrokatuak izan direla, eta hitz horietako gehienek ez dutela gerora inongo arrakastarik izan. Shakespeare-ren kasurako, esaterako, ik. Albert C. Baugh *A History of the English Language* (London, 1959), 281 hh. Bestalde Paul Bacquet-ek (*Le vocabulaire anglais*, Paris 1974, 78) dioen bezala "il est souvent impossible de savoir pour quoi tel mot a été adopté et tel autre écarté".

(8) Ik. *aldundi* sarrera *Orotariko Euskal Hiztegi*an. Bestalde Lizundia adiskideak behin baino gehiagotan adierazi du *a(ha)ldundi* hori ez dela "diputación", "conjunto de apodera-

Dena dela ez nuke ukatuko hitz berriak eratzeko, oro har eta salbuespenak salbuespen, ohizko elkarketa-erregelez baliatzea gomendagarriago denik, eta hau arrazoi soil bategatik: horrelako hitzek onartuak izateko probabilitate handiagoa bide dutelako, besterik gabe. Baina guztiz arriskugarria iruditzen zait aski sustraitua dagoen hitz analogiko bat baztertzeke haren kide “ongi” eratua proposatzea, batasuna egina edo ia egina genuen formetan bitasuna sortu besterik ez baitugu egiten horrekin.

Bestalde, badira bi arrazoi hitz berri horienganako orain askok duten ezinikusizko jarreraren ordezkari halako onginahitasunezko bat agertzeko, batez ere erdal hitzak ordezkatzeko sortu ziren neologismoenganako. Lehengoa, horiek baztertuz gero geratzen zaigun hautabide bakarra, gehienetan, gaztelaniazkoa onartzea delako. Bigarren arrazoiak axola handiagoa du. 90 urte daramatzagu iritzi ideologikoak eta alderdikeriak bultzaturik, eta arrazoi linguistikoak aitzakiatzat erabilirik, aurreko belaunaldiaren lana zapuzten eta hankazgoratzen: hala jokatu ziren sabindarrak larramenditarrekin eta hala jokutzen ari gara gu sabindarrekin. Jokaera horrekin euskaldungoa nahastea eta gure indar urriak alferrik barreiatzea besterik ez dugu lortu. Gure belaunaldiari, *batasuna* bideratu duen belaunaldiari dagokio azken 90 urteotako dinamika galgarri hau haustea eta hurrengo belaunaldiei jokabide ereduizkoagoa erakustea. Azken buruan eskatzen dudana gauza bakarra amnistia osoa besterik ez da, gure aurretik gu bezala borondaterik hoberenarekin euskalgintzan aritu ziren gizonen eta emakumeen lanaren alderako amnistia orokorra (9).

dos” edo horrelako zerbait baizik, zerbait izatekotan. Nere uestez bi gauza nahasten dira baieztatze horretan: hitzaren esannahi “etimologiko”a —hitzak “izan beharko lukeen” esannahia— eta testuetan agertzen duen egiazko esannahia. Argi dago, testuetara jotzea asko, *a(ha)ldundi* erabili duten guztiek gaztelaniazko *diputación*-en adiera jakin baten ordain bezala erabili dutela, eta beraz hori dela *a(ha)ldundi*-ren esannahia, eta ez besterik. Badirudi ahaztu egin dugula edozein hizkuntzatan hitzen esannahia erabakitzeke irizpide etimologikora joko bagenu kea bezala haizatuko lirakeela hizkuntzotako hiztegiak. Ildo beretik, eta hainbatetan aditzera eman den beste kontu bat aipatzeko: *enparantza* euskaraz “babesgarria, toki babestua” edo dela esaten denean, zer esan du hor “euskaraz” horrek? Berez, Gipuzkoako zenbait alderditako herri-euskara. Azken ehun urteotako euskara idatzian —eta ez gutxiren ahozko euskaran—, aldiz, “plaza” esan nahi du *enparantza*-k, hots *plaza*-ren baliokidetzak erabili izan da, salbuespenik gabe. Eta bigarren hau ere ez al da “euskara”? Bestalde, *aldundi*-rekin jarraituz, argi dago gaztelaniazko *diputación*-ek adiera bat baino gehiago duela. Hiru, M. Moliner-en hitzegiaren arabera. Eta hain zuzen hiruretatik nazioartekoa ez den bakarraren ordaina da euskarazko *aldundi* delakoa.

(9) Horregatik nahiago dut nik *eleberri*, *elaberri* baino, hura izan baitzen aurreko belaunaldiari erabili zuen forma bakarra. Gero, bat baino gehiago, “jatorragoa” zelakoan eta Axularren lekukotasuna aipatuz *elaberri* erabiltzen hasi zen, batasunari arazo bat gehiago sortuz. Euskal literatur tradizioa gidaritzat hartuz ezin daiteke baieztatu *ela- ele-* baino jatorragoa denik. Toponimia hartuz ez dakit, baina literatur tradizioa hartuz ez. Pouvreaux *eleberri* erabiltzen du —hiru aldiz gutxienez—, eta bestetan hain gogoko dugun Leizarragak *elhe zar* (ez *zahar!*). Hitz baten forma-batasuna hautsi baino lehen kontuzago ibili beharko genukeela uste dut.

ERABILERAREN IRIZPIDEAZ

Bidezko zen bezala irizpide honetaz baliatu zen Euskaltzaindia euskal hitzak zein ziren zehazteko 1959-an aditzera eman zuen agirian. Hala behar zuen, erabilera baita, berez, hitz bat onartzeko hizkuntza guztietan aintzat hartzen den irizpide nagusia. Dena dela, gure hizkuntzari dagokionez beharrezkoa da zenbait zehaztapen egitea.

Kultur hizkuntza guztietan —eta euskara kultur hizkuntza bihurtu nahi dugu— hizkuntza idatzia hartzen da erreferentzi puntu nagusitzat. Idatziz erabiltzen ez diren hitzak ez dira hizkuntzakotzak hartzen eta ez dira hiztegi orokorretan jasotzen, edo jasotzen direnean halako marka berezi batez jasotzen dira. Euskaraz ere horretara ohitu beharko genuke. Azken 90 urteetan ez dira falta izan gure tradizio idatzia aintzakotzat ez hartzeko, hura ez balego bezala aritzeko jokaerak. Eta bi aldeetatik gertatu da hori: literatur tradizio hori erdaldunduegia aurkitzen zutenen aldetik, eta ahozko hizkuntza erdaldundutik urrunduegia aurkitzen dutenen aldetik. Jokaera horiek guztiz arriskutsuak iruditzen zaizkit. Gure literatur tradizioa exkaxa da eta ahula, eta ez da euskal bizitza osoaren oihartzun bete. Baina ez dugu, ezin izan dezakegu oinarri hoberik euskara kultur hizkuntza bihurtzeko. Horrela jokatu dira munduko kultur hizkuntza guztietan eta gu ez gara, ezin gaitzke izan bestelakoak. Gure kasu berezian tradizio idatzia osatzeko ahozko euskarara jo beharko dugu, baina hura osatzeko, ez hari kontra egiteko (10). Gainera ahozko hizkuntzako ekarpen horiek erabilera idatziaren arragoan frogatu beharko dute bere gaitasuna euskal hitz betetzat hartuak izan aurretik.

Erabilera idatziaren irizpidean alde koantitatiboak adina edo gehiago alde koalitatiboak izan behar ditugu kontuan. Hots, edonon eta edonoiz bezala idazle onen usadioa izan behar dugu gidari. Hiztegi-arazoetan, lehen aipatu ditudan arrazoiakgatik, tradizio berria izan behar dugu batez ere kontuan. Hots, mende honetako euskal idazle gailenen obra izan beharko genuke gidari nagusia euskara batuaren hiztegi orokorra eratze-ko orduan. Eta eskola edo joera nabarmen bateko idazleek, adibidez sabindar amorratuek, sortutako hitzak onartzeko ala ez onartzeko, gainerako idazleen artean eta bereziki idazle ereduizkoetan izan duten harrera aztertu beharko genuke. Baina berdin jokatu beharko genuke azken urteotan asmatuekin, eta erdaratik gordin gordinik edo euskal itxura apur

(10) Alde honetatik aski interesgarria eta aintzat hartzekoa iruditzen zait G. Garatek atera berri duen *Erderakadak* lan mardula. Dena dela, zorrotzegia da, ene ustez literatur tradizioan aski sustraituak dauden zenbait joskera epaitzean. Esaterako *-tik gelditu* delakoan agertzen bide dituen zalantzak ez dira bidezkoak: bestetan aipatzen dituen Leizarraga eta Axularrengan aurki daitezke horren lekukotasunak, eta orobat iparraldeko tradizioko autorerik gehienetan.

batekin etxeratu zaizkigunekin. Badaezpadako neurri hau hartzea beharrezkoa iruditzen zait, gerra aurrean bezala hiztegi edo joera nabarmen baten jarraitzaile itsuen lanari egiatan dagokion pisua emateko.

Bada beste arazo bat gure hizkuntzaren ibilbideagatik garrantzi berezia duena. Aho hizkera eta euskara idatziaren arteko gorabeherena da. Mendetako marjinazioaren ondorioz euskara idatzia ez da gauza izan kultur hizkuntza guztietan nahitaezko den maila jasoa eratzeko. Gure literaturaren problema nagusia herri-moldeei lotuegia egon dela da. Eta maila landu hori osatzeko behar ditugun gure tradizioko zenbait hitz zahar, berri edo asmatu ontzat ez hartzeko aipatzen den harako “herriak ez du erabiltzen” hura ez da berez bidezkoa. Salamankako nekazariak ez ditu egungo gaztelaniaren hainbat eta hainbat hitz eta esapide jaso ezagutzen, eta hala ere ez ditut horiek gaztelaniatik baztertuak ikusten (11). Hain zuzen ere euskara kultur hizkuntza bihurtzeko dugun egitekorik garrantzizkoena hau da: hiri-giroan sortzen ari den euskaldungo ikasia bizkortzea, eta euskararen berreskuratzean duen lehen mailako erantzukizuna ikuseraztea. Izan ere, nonnahi bezala hizkuntza onaren eredu klase hiritar ikasiena izan behar du gure artean ere. Hori lortzen ez dugun arte euskararen egoera kultur hizkuntza bezala kolokan egongo da (12).

Euskara zailaren eta errazaren auzi honetan, ezertara ez datozen alferrikako zailtasunak bezain kaltegarriak gerta daitezke errazkeriak. Dena dela “euskara erraza”-ren kontzeptua bera nahasgarria iruditzen zait, zeren badirudi “euskara erraza”-ren bide horretatik gure komunikatze-premia guztiak betetzen ahal ditugula adierazi nahi dela, eta hori faltsua da. Zeren Iñaki Segurolek idazten zuen bezala (13), euskaraz ez dakitenei erakusteko eta bidenabar dakitenei ahantzerazteko asmatua dirudien zori-oreko “euskara erraz” hori ez da zail ez dena, zaildu gabe dagoena baizik, “oinarrizko” lerroan baizik higi ezin daitekeena.

ERDAL HITZEZ

Inork ez du zalantzan jartzen euskaraz ongi sustraituak dauden erdaratiko hitzez gainera, erdal hitzen premian gaudela. Lehen aipatu

(11) Oraindik gogoratzen dut duela zenbait urte egunkarietan agertu zen berri bat, Espainiako nekazari-eskualdetako biztanleen erdiak edo TV-ko publizitate-hizkera ulertzen ez zuela zioena.

(12) Honetaz, beste hainbat gauzez bezala, gure artean konturatu zen lehena Etxeberri Sarakoa izan zen: “Eguiaz alde guztiz hunen (euskararen) çorthea içan da haguiz diferenta bertce lengoayetarie: cembatenaz-ere hauc edertzen eta hazten baitira guehiago gende letradunen artean, eta gaizcoatzen nekhaçalenetan, hambatenaz Eskuara contrarago da tratatua” (*RIE*veko argitaraldiko 192 h.).

(13) Ik. Nikolas Ormaetxea, *Quito-n arrebarekin* (Donostia, 1987), hitzaurreko 32 gn orr.

dudan 1959-ko agirian esaten du ere Euskaltzaindiak hizkuntza berezien gainetik zabaldurik dauden kultur hitzak entzat hartzea eta erabiltzea begi onez ikusten duela. Arazoa ordea, atea noiz eta noraino zabaldu behar dugun zehaztea da, horretaz iritziak finkatzea.

Lehenik hau esan behar da: alde guztietan bezala gure artean ere beti izango direla kontu honetan garbizaleak eta ez hain garbizaleak, eta gehiegikeriak mugatzen badira hori ez dela kaltegarria. Bide mehar bat baino areago, ikusmolde eta joera desberdinak leku izan dezaten bitarte eroso eta zabalagoa taxutu behar genuke. Hala ere arazoa bere hartan dirau, gehiegikeriak zehazten ez ditugun bitartean.

Dena dela, gurea bezalako hizkuntza txiki eta menderatuek garbiza-leak izan behar dute. Hori da munduan zehar legea. Horrela, adibidez, eta Txillardegik behinola gogoratzen zigan bezala, txekoak garbizaletasunaren ildotik jo zuen alemanaren eta errusoaren aurrean kultur hizkuntza bihurtu zenean, eta zer esanik ez hungaroak, alemanaren aurrean. Orobat, Kanadako frantsesa garbizaleagoa da Frantziakoa baino, ingelesaren eraso bortizkiago pairatzen duelako, hain zuzen. Izan ere liberalismoa aldarrikatzea, ekonomian bezala hizkuntza arazoetan, indarra eta aginpidea dutenei dagokie. Txikiak, indargabeak ezin dugu eskuzabalki jokatu, nahikoa lan izango baitugu bestela ere gure nortasuna erabat desitxuratua gerta ez dadin, haindiagoen erasoaren azpian.

Bigarrenik, nazioarteko hitzak ez dira hainbatek uste duten bezain ugariak, are Europako kultur hizkuntzak soilik hartzen baditugu kontuan. Izan ere, hiztegi orokorrari dagokionez, nazioartekotzak jotzen ditugun hitz gehienak latin-hizkuntzetan eta ingelesez bakarrik erabiltzen dira. Eta askotan ezta hori ere; eta ez dira, ez, gutxi, espainolezkoak soil soilik direnak. Are gehiago, ez dira falta *rotulador* bezalakoak, espainolaren eremu osokoak ez, baizik Espainiakoak besterik ez direnak. Ikusten denez nazioarteko hitzena ez da zenbait uste duen bezain alor eroso.

Bada beste arazo bat ohartzen zailago delako larriagoa gertatzen dena. Nazioartekotzat jotzen ditugun hainbat bereizkuntza ere ez dira hain hedatuak, eta askotan espainolarenak besterik ez dira. Askotan entzun ditugu, administrazio edo zientzia edo teknika testu edo hiztegiez ari garela, horrelako baieztapenak: “baina gauza bat da *indulto* eta beste bat *barkamena*”, esaterako. Ez dut nik hori ukatzen, baina *non* diren gauza desberdinak jakin nahiko nuke. Zeren ingelesez, urrutirago joan gabe, “pardon” erabiltzen baita bientzat, arazo larririk gabe, antza denez. Eta zer esan *osasun/osasunketa* bereizkuntza itxuragabe horretaz, noraino garen gaztelaniaren morroi besterik erakusten ez duena? Horrelako adibi-deak, salbuespenak baino areago, erregela dira.

Hala ere, gure artean, euskararen eguneratze eta mailaz altxatzea dela eta, gaztelaniaren adigai-egitura gure hizkuntzara aldatzen ari gara, besterik gabe. Oharkabez edo ohartuki, gaztelania dugu erreferentzi puntua. Hortaz, gaztelaniazko hitzak gordin gordin hartzen ez ditugunean ia sistematikoki egiten ari garena hau da: hegoaldeko herri-euskara erdaldunduena ontzat harturik hitzon gaztelaniazko funtsa onartu eta axalari euskal itxura apur bat eman. Horrela sortu ditugu beste milaren artean *karteldeg*i, *enpresari* (edo *entrepresari* berdin zait) edo *aparkaleku* (14). Jokaera hau guztiz galgarria iruditzen zait, zeren hitzon axaleko euskal itxura horrek berorien errotiko espainoltasuna ezkututzen baitute, eta gaizki ezarri den arazo baten irtenbide faltsoa besterik ez direla ahanzte-raz bait iezaiguke (15).

Beste alde batetik badirudi ez gabela konturatzen mendean gauzkatzen hizkuntzak, munduko bi hizkuntza *pedanteenak* direla une honetan. Eta hizkera tekniko eta jasoaren izenean gureganatzen ari garena espainolaren eta frantsesaren pedanteria dela. Hortaz *egun lektiboa* nazioartekoa eta jaso iruditzen zaigu, eta *eskola-eguna* aldiz sukalde-kutsukoa eta apala. Gure iritzia aldatuko litzateke beharbada ingelesez eta Europako hizkuntza gehienetan *eskola-eguna*, besterik gabe, esaten dela jabetuko bagina. Eta *Galaxietako gerra* delakoaren ordez inork *izarretako gerra* proposatuko balu “horra garbizalekeria hizkuntza pobretzen” entzungo luke. Gure ezjakinean ez dakigu jatorrizkoa, ingelesa, *izarretako gerra* dela, eta halaber dela frantsesez, zeren honetan, beste askotan bezala, egungo gaztelaniak, ikasle bipil agertu nahi duenez gero, are frantsesari hartu baitio gaina pedanterian.

(14) “Cartelera”-ren kiderik ez dago ez frantsesez (cf. “rubrique des spectacles”), ez ingelesez (cf. “entertainments”) ez beste hizkuntzetan, eta ez dakit zer premia betetzen duen euskaraz. Euskal Herri osoari begira egokiago dirudi *ikuskitzunak* edo horrelako zerbait. Dena dela *espektakuloak* bera ez da *karteldeg*i bezain gaztelaniara makurtua eta besterik ez bada, euskaldun guztiontzat balio du. Ingelesez, frantsesez eta abarrez eta dago “empresario”-rik, *lan-emaile* edo *enplegu-emaileak* baizik. Zegatik *aparkaleku* eta ez *estazio-naleku* (cf. frantsesez *stationner*)? Eta zer bekatu egin du *parkin* nazioartekoak?

(15) Ildo beretik, gure premiak zein diren aldeaz aurretik aztertu gabe, gaztelaniazko hiztegia *doblatzen* ari gara, ia sistematikoki erdal baliabideen *calco*-aren bidez eta gure tradizioa askotan bestelakoa dela kontuan hartu gabe. Horrela gaztelaniazko *-mente* guztiak *-ki* atzikiaren bidez ematen ditugu beti, beste bide guztiei atea itxirik, eta orobat, *reguztiak ber-* edo *bir-*en bidez, bide jatorragoak eta egokiagoak egon daitezkeela burutik pasatzen ere ez zaugarrik. Esaterako, duela gutxi Euskaltzaindiaren sari bat irabazi duen lan baten izenburuko *bergaitzen* hori. Kontua ez da hitza, baizik eta sortu duenari ez zaiola burutik pasa ere egin beste bideren bat, *gaiberritzen* adibidez, egokiago eta ulerterrezago izan daitekeenik. Orobat, erdaratiko hitzei, bere esannahi jatorraz ahazturik, gaztelaniaz dutena egozten hasiak gara. Horrela HIES zorieko horretan eta abarretan, *eskasia*, euskal literatur tradizioan *falta*-ren sinonimo izan dena, *escasez*-en eraginpean “urritasun” esanahiaz erabiltzen hasiak gara. Eta telebistan eta, loratu berri den *emendakin* itxuragabea, euskal tradizioaren arabera “gehikin”-en kide edo izan beharko zukeena, baina *enmienda*-ren eraginez “zuzenkizun”-en ahaide bitxia gertatu dena.

AMAITZEKO

Nere ustez auzi honetan garrantzizkoena, galdu dugun euskararen duintasunarenganako sentiberatasuna berreskuratzea da. Euskal hitzak, Euskaltzaindiak 1959an gogoratu zuenez, euskara bizian sustraituak daudenak dira, eta euskara idatziaren hitzak gure literatur tradizioak landu dituenak dira. Hots euskal hitzak ez dira erdal hitzak. Hitz arrotz bat etxekotzat hartu baino lehen gorabehera guztiak asko pentsatu eta ongi pisatu behar dira. Horrela jokatzan dute beste baten erabat mende erori nahi ez duten hizkuntza guztiak.

Euskaldungoari ikuserazi beharko genioke euskararen galtzeak bi alderdi dituela: bat erabatekoa, gehien nabarmentzen dena, bere nazio hizkuntza ahazten edo erabiltzen ez duenarena. Baina euskararen erdal-duntzea prozesu berberaren beste aldea besterik ez da. Eta honetan gogor egitea bestean gogor egitea bezain garrantzizkoa da, eta ez da, ez, zailagoa.

Batek baino gehiagok ezinezkotzak joko du euskara egungo euskaldunen komunikazio-premia guztietarako gai bihurtzea gaztelaniazko hitz asko eta asko onartu gabe. Nik, egia esan, ez dut hori uste. Dena dela nerretzat euskararen batasuna euskararen gaitzea baino garrantzizkoagoa da. Hots, euskararen gaitzearen prezioa bi euskara, bat frantsesaren mendekoa, bestea espainolaren mendekoa, sortzea baldin bada, ni bederen euskararen gaitzearen aurka nago, bidea helburutzat hartzea izango bailitzateke hori, hots galbidea aukeratzea.

Baina lehen esan dudan bezala, nik ez dut uste euskararen gaitzea eta batasuna elkarrren etsai izan behar dutenik. Batez ere buruz jokatzan badakigu. Lehenik zehaztu behar duguna helburua da, hau da, zer itxurako hiztegia nahi dugun euskara batu eta eguneratu horretarako. Hori finkatzea bete betean Euskaltzaindiari dagokio. Gero helburu horretara euskalgintzan ari garenon indarrak biltzea eta hura iristeko pausoak, hots, plangintza bat burutzea etorriko litzateke. Bide horretan, nik uste, esku-zabaltasunez jokatu beharko genuke egungo egoerari behar adina amore emateko, erdarez eta erderakadez behar adina baliatzeko, baina kontuan izanik behinbehineko amore ematea dela eta helburu baten ildotik ematen dena.

Beste alde batetik konturatu beharko genuke euskararen egoera nabarmenki aldatu dela azken urteotan, eskuan ditugun baliabide eta tresnen aldetik. Besteak beste eskola eta komunikabideak ditugu gure eskuetan inoiz ez bezalako neurri batean. Problema zera da, orain arte ezer gutxi—katalanek ez bezala (16)—erabili ditugula bide horiek euskara txukun-

(16) Katalanak lortzen ari dira azken urteotan, batez ere komunikabideen bidez, ia erabat galduak ziren hainbat hitz, hirietako hiztun ikasiek ahozko hizkeran berriro erabil

tzeko. Eta hori, iritsi nahi dugun helburua batera argi ez dugulako gertatzen ari da (17).

Lerro hauetatik kontrako irudia atera badaiteke ere, uste dut lan gaitza eta oro har aski baliozkoa egiten ari garela euskara idatziaren batze eta gaitze prozesu honetan, are hiztegiari dagokionez. Borondate ona ere ez zaio falta ahalegin honetan ari garenotik inori. Helburua eta bideak finkatzen baditugu eta nork bere setakeriak alde batera uzten baditugu, hiztegiarekiko auziak zailtasun handirik gabe bidera ditzakegu. Gogora ditzagun duela hogeituro urtetako egunak, batasunaren lehen urratsetakoak, eta ikusiko dugu gauza izan gaitzkeela orduko izpiritua berreskuratzeko, hots, asmoz eta jakitez aritzeko.

ditzaten. Esaterako *bustia* edo *farcit*, erderazko *buzón* eta *relleno*-ren orde. Eta *entrepà*-k (hots, gure artean hainbesteri irriharri iruditzen zaion *ogibitarteko*-k!) baztertea lortu du *bocadillo* zorionekoa.

(17) Bada beste alor bat euskal hitzak ezaguteratzeko erabat egokia gerta daitekeena: izkribu elebidunena. Hala ere ez dut inoiz bide hori erabilia ikusi. Adibidez euskararen normaltzearen alde lan benetan goresgarria egiten ari den EROSKI-ren produktu batean *lentejak* adierazten du *lentejas*-en ondoan. Zergatik ez *tilistak*? “Herriak jadanik ulertzen ez duelako”? Baina ez al da hain zuzen, etiketa elebidunen bide hori euskal hitz jator bat berreskuratzeko biderik egokiena?

ENDRIKE KNÖRREN HARRERAKO ERANTZUNA

Donostia, 1989-I-27

Gogo onez hartu nuen egun Euskaltzaindian sartu denagandik hitzaldi hau egiteko agindua. Eta gogo onez, ez, damurik, mihi onez, mintzatu-tuko natzaizue hemen laburkiro.

Ezaguna da ohitura: sar berriaren merezimenduak aipatuz eta gorai-patuz hasten da; gainerakoan, askatasun osoa ematen du Euskaltzaindiak.

Ohitura hau, etxe honetako aztura hau, ez zait zama itogarria gertatzen. Batetik, Ibon Sarasolaren merezimenduak agerian dira, bibliografi liburukietan eta curricula orrietan ez ezik, guztion begietan eta oroime-nean dira. Aitzitik, halako *embarras de choix* genuke, ez gehiegi aspertze-ko hau bai eta hura ez lerrokadan sar ibili beharko genuke. Eta, bestetik, *ex abundantia cordis* hitz egiteak, adiskide batez jarduteak, lana errazten du.

Donostian sortu zen Ibon Sarasola, Uztailak 11, 1946. Batxillergoa San Inazio ikastetxean egin zuen. Ondoren, beste askok bezala, ingeniari-tza ikasketak egin zituen, bertan, bukatu arte. Filologiara, hortaz, geroago etorri zen, lanbide agian ez, baina titulubide bereko beste zenbait bezala. Ez, ordea, letretara. Ezen, utzirik alde batera haur- eta gaztaroan erakutsi zuen irakurtzaletasuna, Sarasolak oso goiz ekin zion idazteari. Hogei urte bete berritan *Egan*-ek olerki batzu argitaratu zizkion (ikus 26:1-6, 1967, 36-39), eta bi urte geroago *Poemagintza* liburua plazaratu zen, euskal literatur mundua (eta euskal mundua soilik) argitu nahi zuen Kriselu-n. Ez zen orduan, ez eta gero ere, olerkari hutsa izan. Besteren emaitzaz idaztea laket zitzaion: horra *Euskal literaturaren historia* (1971), urte batzu geroago gaztelaniazko itzulpenean ere arrakasta handia lortuko zuena. Edo Díaz Plaja-k gidatzen zuen *Tesoro breve de las letras hispánicas* liburuan 17. mendean Sarasolaren ekoizpena. Eta nola ez aipa, labur beharrez ari bagara ere, *Euskal literatura numerotan* (1975) azterketa beharrezkoa eta gure artean bederen ordurarte ia landu gabeko soroa?

Norbait, edo norbaitzu, *Euskal literaturaren historia* liburuaren kritikan, agurka bai, baina egurka ere ibili ziren. *Anaitasunean* (edota nahiago

baduzue, nahiz gogortxoak egiten zaidan, *Anaitasunan*) agian lehenbiziko kritikarialiak, Eibarkoak, iragartzen zituen trumoiak, berriz, ez ziren horrenbesteko ("Bere biziko hautsak jasoko ditu liburu honek"). Ezin esan daiteke, egia zor bait dugu, kritika horietan arrazoi zipitzik ez zela. Garaiaren kumea, gizakiak oro legez, isuriegi eta emanegi zegokeen Ibon orduan Hauser, Lukacs eta bestelakoen iritzietara, alde batetik, eta Trierko semearen mezu bortitza (menturaz gehienbat Cohn-Bendit-en bitartez) iritsia zitzaion, bestetik. Nola ez ikus testu horietan geure askoren behialako ispilua, gazteago, edo gazte gineneko geure pentsamoldea? Aro horretakoxe fruitua da, hain zuzen ere, argialetxe berak plazaraturiko literaturaz landako Sarasolaren itzulpen lana, Fanon-en *Pour la révolution africaine* tartean, Arantxa Urretabizkaiarekin batera (bidenabar, ez da ageri hor Sartreren hitzaurrea, honek gero ahanzi nahi zuena eta Raymond Aronek literatura faxistakoiaren antologian sartuko zukeena, ikus *Mémoires*, 714). Isuriak isuri, ordea, Ibonek atseginago zituen beste itzulpenak: estreina, oker ez banaiz, Voltaire-ren *Candide* (1972), eta berriena Gideren *Teseu* (1987), hots, zeinen gutunak argitaratu berri dira, jakin-min gaixtoa zuena gosez utzi duten gutunen egilea. Katalanez *lletraferit*, eta euskaraz *harjoa* eta dugunez (ergatibo markarik gabe, beste zenbait hitz bezalaxe) *letrajoa* esan zitekeena genuen eta dugu, izan ere, Sarasola. Haizu bekit, hutsartean larria arintzeko, Ibonek egindako antologia aipatzea, *Gerraondoko euskal poesiaren antologia (1945-1964)* (1973). Hautatzeak, hautatu beharrak, beste batzuk izu zitzakeen eta ditzake, baina Ibon ez. Diogun, bestalde, antologia horren interesa ez dela geroztik izpi batez gutitu. Bere laburrean, batere lotsarik gabe ibil daiteke oraindik jendartean kopeta gora.

Sarasolak zuen letretarako jaidura, haatik, ez zuen irakurtzeak eta idazteak asebetetzen. Eta hara non Barcelonan Filosofia eta Letretako (orduko hizkeraz esateko) ikasle. Ikasle eta irakasle, ezen Urquinaona plazako etxe eder hartan euskara irakatsi zuen zenbait urtez. Desagun, bide batez, Kataluniaganako begirunea agertu duela betidanik. Baina haren begirunea obretakoa izan da: ostataturik zegoen etxean hastehastetik eskatu zuen otoi katalan hutsez mintza zekiola.

Barcelonako ikasketa-aroa bukatu ahala, lizentziago lana aurkeztu zuen bertan, *Sobre la bipartición inicial en el análisis en constituyentes* (ikus *Anuario del Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo* XI, 1977, 51-90). Sintaxi arazoa, bada, trebeki tratatua eta axolako puntu horretaz idatzirikoa ongi galbahetua.

Handik Salamancara joan zen, Mitxelenaren gerizapean euskal filologia eta hizkuntzalaritza alorretan zuen egarría berdindu asmoz. Eta orduantxe ikusi nuen nik lehenbizikoz Sarasola, laster hamar urte, 1979ko Otsailean, oker ez banaiz. Gran Vía kalean bizi zen Mitxelena eta Gasteiztik joan nintzaion, aurreko Urrian abiatua zen Fakultate eta Euskal

Filologia karreraren berri ematera. Ibon hantxe bizi zen, arkupetako etxe hartan. Zoriaren handia: Koldo arkupe horietan beretan ikusi nuen lehen aldiz, 1967an, izenaz ikastetxe baina izanaz egoitza zen “Hernán Cortes”-aren aurrean, euskaldun ikasle talde batekin berriketan, ni ikasle eta Mitxelena indoeuropar bere kadirarako lehiaketan.

Orduko, hori bai, postazko harremana izan genuen Ibonek eta biok. 1977an bere *Euskal hiztegi arauemailea*-ren lehen prestaera (horrela zeri-tzan), zirriborro gisakoa, euskaltzainei eta zenbait hilkizuni helarazi zien, iritzi eske, hiztegitileen artean bakan-bakana den apaltasunarekin. Eta nik oharrak bidali, eskuratu zitzaizkigun bi aletariko batean idatziak.

Harez geroko urteetan, Gasteizen irakaslekide eta adiskide (batetik ez da segitzen bestea, jakina denez) bihurtu ginen. Urratsez urrats, hazten ari zen belaunaldi askok amesturiko eta agintari eta bestelako askok ukaturiko Herri Unibertsitatea, eta bertan, Koldo buru genuelarik, Euskal Filologia handitzen, irakasle eta ikerle berriak bereganatuz. “Euskal filologiaren antzeko zerbait sortu da”, esaten zuen irribarretsu harrokeria higuin zuen erreteriarra, eta nik isildu beharko nuke arrazoi berberetatik. Baina beste irakasguneak eta beste aldizkariak ezertan ere gutiatsi gabe, nola ez aitor Gasteizko Fakultateari berea, nola ez ezagut Fakultateari atxikia dagoen *Anuario*-aren aitzinamendua eta egokitasuna?

Eskergabetasun gaitza litzateke, halaber, Sarasolari zor zaiona ez aitortzea. Itzala, hein handi batean, hark eman dio Euskal Filologi Sailari. Habe eta gapirio sendoa izan da han. Ikasle anitzengan irazeki den autore zaharrenganako interesa haren eragina da, menturaz beste inorena baino areago. Era berean, itzala zekarten Ibonen argitarapenek: horra, esaterako, Arestiren olerkigintzari buruzko artikulua, *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak* liburuan (1981), eta Bilboko poetaren olerki guztien argitarapenerako sarrera mamitsua. Eta Aresti ahotara etorri denez gero, aukera dugu hemen esateko, “Nire aitaren etxea”-ren egilearen defenditzaile (edota beste baten erasotzaile) sutua gertatu zela Ibon, hots handia atera zuen mahai inguru batean, 1980ko Martxoan, Gasteizen bertan. Javier Atienzak aterea zuen Madrilen *Maldan behera* eta *Harri eta herri* poemien edizioa, itzulpena eta guzti, gehi sarrera bat. Atienzarenak izana zuen aldeko kritika, non eta *El País*-en, nahiz kritikarialiak, berak aitortu bezala, euskararik ez jakin (ikus *El País*, Urtarrilak, 27, 1980). Cátedra zuen eta du argialetxeak izena, baina Iraileko deialdian ere ez zukeen liburu hark nahikoa lortuko (gure artean, dakidala, Alfonso Irigoien eta Lourdes Oñederrak epaitu zuten liburua behar bezala, *Ere* aldizkarian). Antolatu nuen mahai-ingurua, bada: han ginen Atienza, Mitxelena, Sarasola eta laurok. Mitxelenak, bide batez, harritua (eta kezkatua) ninduen zeharo: deia luzatu nionean, liburua oso ongi zegoela esan zidan. Baina gero argitu zen gaizkiulertua: aurreko astean utzi nion Javier Corcuera *Atienza*-ren *Orígenes, ideología y organización del nacio-*

nalismo vasco-z ari zen. Zaparraldi galanta, Atienzak han hartu behar izan zuena, baina galantena Sarasolagandik. Beldur naiz Atienzak, zenbait iritzi onartu arren, Sarasolari geroztik ez diola barkatu, batez ere harako *gainordokioa* (Orixek bezala esateko, hau da, "mesetario") deitzea. Izaera, azken finean, nahi baduzue. Ez pentsa, ordea, zakarra eta mukerra zenik ez denik Sarasola. Itxurak gorabehera, gizartekoitasuna, xalotasuna hazta dezakezue berehala Ibonengan.

Ez pentsa ere arratsalde honetan omentzen duguna Euskaltzaindian arrotz denik. 1966az gero urgazlea izateaz gainera, asko eta handiak dira Euskaltzaindiarentzat egin dituen lanak. Arantzazuko eta Bergarako bilzarreen ondoren irizpideak finkatu behar ziren eta erabakiak hartu. Kontsonante bustien batzordekidea izan zen Sarasola eta, nori berea da zuzenbidea, zenbait *hatxetegia* izendatu duena Ibonek Akademiaren aginduz denbora laburrean eta guztiz argiro eta trebeki prestatu lerrokada duzue funtsean (ikus *Euskera* 24:2, 1979). Hau ere bide batez esana, Sarasolak ez zuen denen gaintik logika zerutiarra (beste izenez etimologia) ezarri. Eta arrazoi osoz proposatu zuen, batzuen atsekaberako, *ertzain*, ez *hertzain*. Azken finean, horren nabarmena ez zaio populuari iturria: ez ahal zuen esan Arantzazuko fraide batek izen egokia zela *ertzaina*, ertzak zaintzeko sortuak izanik? Eta ez ahal dugu *Prohibido verter basuras* iragarkian batean *v-a* eta bestean *b-a*, biak jatorri berekoak direlarik?

Lerrokada luzeagoak eta trinkoagoak zetozkion Sarasolari, ordea. 1983an argitaratu zuen *Gaurko euskara idatziaren maiztasun-hiztegia*, anitz aurreiritzi eta liluraren ezabatzailea, eta 1984an plazaratu zen *Hautalenerako euskal hiztegia* ren lehen liburukia, Mitxelenaren hitzaurre gogoangarri batekin. Ez zen, beraz, *arauemaile* izenaz, zirriborroan bezala, baina bai izanaz. Hots, Sarasolak esaten zigun, batez ere, inongo euskal hiztegi esaten ez ziguna: hitz bakoitza zer den, zer hizkuntz-mailari dagokion (*interclasisista* ez denean) eta noiz ageri den lehenbizikoz, adibide ugari erantsiz. Irakasle-senaren ispilu, jakina, baina horrekin batera langile neka-gaitzaren fruitu, langile adoretuarena, eta egungo euskararen premiez ongi ohartuarena. Hiru liburuki atera dira jadanik, zein baino zein miragarriagoa.

Urte horretan bertan gauzatzen hasi zena, halaber, ezaguna da. Euskal Herriko aginteen eskutik Koldo Mitxelenaren zuzendaritzapean eta Sarasola eragile zelarik, lanari ekin zion talde batek (denak Koldoren ikasle ohiak) azkenean *Orotariko Euskal Hiztegia* deituko zena ateratzeko. Adorea, berriz ere, Ibonengan, eta orobat Koldoganako leialtasuna eta nik, Mitxelenaz niharduela, *abertzaletasun barea* deitu dudana, hau da, euskal baratzea espantu eta zalaparta gabe jorratzen eta txukuntzen dakinetena. Ongi atzematen zion Ibonek lanaren tamainari, zer esanik ez. Errenterian, saskigilearen etxe zahar hartan, erakutsi zizkion behin Koldok zapata-toxa guztiak, liburu, izkribu eta ezpagnetatik jasotako esaldi,

perpau, hitz soil eta abarrez lehertzeraino beteak. “Hau da asuntua?”, galdegin omen zion Sarasolak Mitxelenari. Eta “Ez, hau da kontua”, erantzun saskigilearen semeak. Geroztik ez du Ibonek *asuntu* hitza erabili. Eta, bere aldetik, Mitxelenak ongi zekien donostiarraren informatikatrebetasunik gabe sekula ez zela hura guztia (eta toxetan ez zen puska handia) libururatuko.

Baina guk ez genekien Koldo hain laster galduko genuenik. Hizlari, solaskide, gutun-idazle genuenean, are inoiz baino itxura hobegoarekin, nola pentsa hura zela

*Bizitzaren hondar-aleak
larrinean eultzen ari!*

Lehendik sail gogorra bazen, are gogorragoa, 1987ko Urriaren 11garren egun hits harez gero. Segur gaude, haatik, euskaltzain berriaren adoreak ez diola huts egingo eta, bestetik, aspaldiko esaera dugu hasiak egina dirudiela, poliki poliki, hala behar, urre gorria helduko zaigularik.

Presa omen da bazterretan. Etapak erre bakarrik ez, kiskaldu ere nahiko lituzkete zenbaitek. Egia da premiak larriak direla, irakaskuntzan, administraritzan, irrati-urrutikuskinetan, literaturan bertan. Baina nola ez ekarri gogora *Il est urgent d'attendre* hura? Zerbait, zerbait baino gehixea-goa, aurreratu bada ere, aitor dezagun ez garela Urquijo kezkatzen zuen egoeratik hain urruti. Hots, autore zaharren ondarea ezagutu eta galbahe-tu ezik nekez proposa daitezke, hiztegiari gagozkiola batez ere, behin-behinekoak ez diren neurriak. Baina zer diot, autore zaharrak! Arduratu gara benetan eta zinetan hain zaharrak ez diren autoreek eta anonimoe-k zerabiltena aztertzeaz? Kirikiñok, esaterako, *salataria* idatzi zuen *Euzkadi* egunkarian, “fiscal” itzultzeko (ikus Apirilak 23, 1919). Kontutan hartu dute gure presatiek hitz hori, onartzeko zein gaitzesteko? Eta ohartu gara egunkari horrek berorrek kopetan zuela “franqueo concertado”ren euskarazko ordaina? Ez gaitezen desenkusaka eta estakuruka ibil. Lizardi gogoratuko dut berriz:

*Bildu dezagun nun-nahi
asaben lorea*

Behin-behinekoak ditugu, horregatik, proposamen asko, batzu txalogarriak nahi baduzue. Baina ez bedi espero agian bizitza luzerik, edo gizakiok dugun bizitza baino laburragoa espero bedi, esaterako, *Agintaritzaldizkarietatikako hitz-bilduma* gisakoarentzat. Jakina, *papera pazientziatsua da* (Alemanian esaten duten bezala esateko), eta dena du eramaten. Baita hormek ere, eta maiz *Sorteorik ez, Despidorik ez* eta antzekoak erakutsi behar dituzte lotsaturik, lotsagabeko batzuegatik.

Odon Apraizek eskatzen zuen jarraipenaren senik eza, noski, eta luze joko luke ezaren arrazoiak aztertzeak. Eta horren aldamenean, galde-

ra bat: euskaltzalea da Euskal Herria? Sarasolak badu, aspaldisko, erantzun biribila: ez. Zeren hemen, euskara higuin duten saldo handia alde batera utzirik, epeltasuna dugu guztiz nagusi, euskarari dagokionez, berotasuna urtean pare bat aldiz agertzen dugularik, kilometroak eginez eta beste, eta norbaitek *indignation sélective* hura azalduz.

Bukatuko dut, soberaska mintzaturik. Filologoz beteriko Akademia legegizonez beteriko Parlamentuaren pare litzatekeela diote batzuk. Filologo gehiegi omen ditu Euskaltzaindiak, eta idazle guti, gaineratzen dute. Horra, bada, bere gorputzean bi alderdiak dituen kide berria, denen kontentagarri. Zorion agiankatu nahi diot adiskide eta euskaltzainkideari, eta urte askotako.

E. Knörr